

ЕНЕРГЕТИЧНІ КООПЕРАТИВИ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Пантелеймоненко А.О., д.е.н., професор

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

Грицюк Т.І., викладач

Дніпропетровський університет економіки та права імені Альфреда Нобеля

Подано загальну характеристику та тенденції розвитку енергетичної кооперації Німеччини. Обґрунтовано переваги німецьких кооперативів у галузі енергозабезпечення. Вказано на перспективність впровадження таких кооперативів в українську практику.

General characteristic and the tendencies of energy cooperation development in Germany are submitted. The advantages of German cooperatives in the energy supply industry are justified. The prospects of implementation such cooperative principles into Ukrainian practice.

Постановка проблеми. Широковідомо, що Німеччина належить до числа країн з високим рівнем життя і, відповідно, побутового обслуговування населення. Констатуючи цей факт, слід брати до уваги те, що названі якісні показники у значній мірі досягаються шляхом господарської самоорганізації та співпраці громадян між собою, у межах кооперативів різних видів. Сервісні кооперативи (будівельні, енергетичні, кредитні, комунальні, страхові, споживчі та ін.) традиційно створюються особами для спільного вирішення певної економічної проблеми шляхом самоорганізації ними необхідних послуг, якщо існуючі економічні організації чи окремі підприємці не можуть надати їх населенню на прийнятних умовах (ціна, якість тощо) [2, с. 40]. При цьому зауважимо, що названі економічні організації у Німеччині в останні роки знову стали набувати дедалі більшої популярності. Це, передусім, стосується кооперативів у галузі енергетики.

Аналіз причин стрімкого розвитку енергетичних кооперативів дає підстави стверджувати, що цей процес є динамічним завдяки поєднанню широкої ініціативи пересічних громадян, які прагнуть «децентралізації енергетичних послуг», що в основному зосереджені у руках кількох німецьких фірм [11] та всебічної їх підтримки з боку держави, яка має на меті вирішити енергетичну проблему за рахунок упровадження інноваційних технологій, що базуються на використанні відновлюваних джерел енергії (сонця, вітру, біопалива тощо). Збільшення кількості енергетичних кооперативів відповідає завданням місцевих та регіональних проектів і програм. Такі кооперативи часто передбачають будівництво та експлуатацію когенераційних установок (використання комбінованого виробництва тепла та електроенергії) [5]. При цьому основний акцент робиться на забезпечення «кооперативною енергією аграрного сектору» [9]. Враховуючи той факт, що проблема енергоресурсів у сучасних умовах носить інтернаціональний характер, німецький досвід кооперативного енергозабезпечення населення має неабияке міжнародне значення і, звичайно, важливий для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У результаті пошуку вітчизняних публікацій щодо узагальнення такого досвіду встановлено, що він ще не знайшов належного відображення в економічній літературі. При цьому окремі праці українських учених таких, як: О.Л. Легошина [1],

В.М.Пришляк, Н.В.Пришляк [3], Л.В.Ткаченко [4], лише побічно торкаються теми розвитку енергетичної кооперації у країнах Європи і вказують на важливості енергетичної кооперації для України. Саме ця обставина й обумовила вибір теми даної публікації.

Постановка завдання. Метою статті є загальна характеристика переваг і тенденцій розвитку німецьких кооперативів у галузі енергозабезпечення господарських потреб населення та обґрунтування їх перспективності започаткування в Україні. Основою методичного інструментарію даного дослідження стали методи аналізу і синтезу, застосовані для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значного поширення енергетичні кооперативи набули у Німеччині ще наприкінці XIX ст. Їхнім основним завданням було вироблення і розподіл електроенергії у сільській місцевості. А зараз, на початку XXI ст., відбувається «ренесанс цієї ідеї» [20, с. 515]. Спостерігалася стрімка динаміка зростання їхньої кількості. Так, якщо на початок 2001 р. у Німеччині функціонувало 66 енергетичних кооперативів, то за даними авторитетної Інтернет-газети «Braunschweiger Zeitung» на кінець 2012 р. на її території було вже більше 600 таких кооперативів [23; 11]. Динаміку кількісного зростання енергетичних кооперативів (за підрахунками Klaus Novy Institut) представлено на рис. 1.

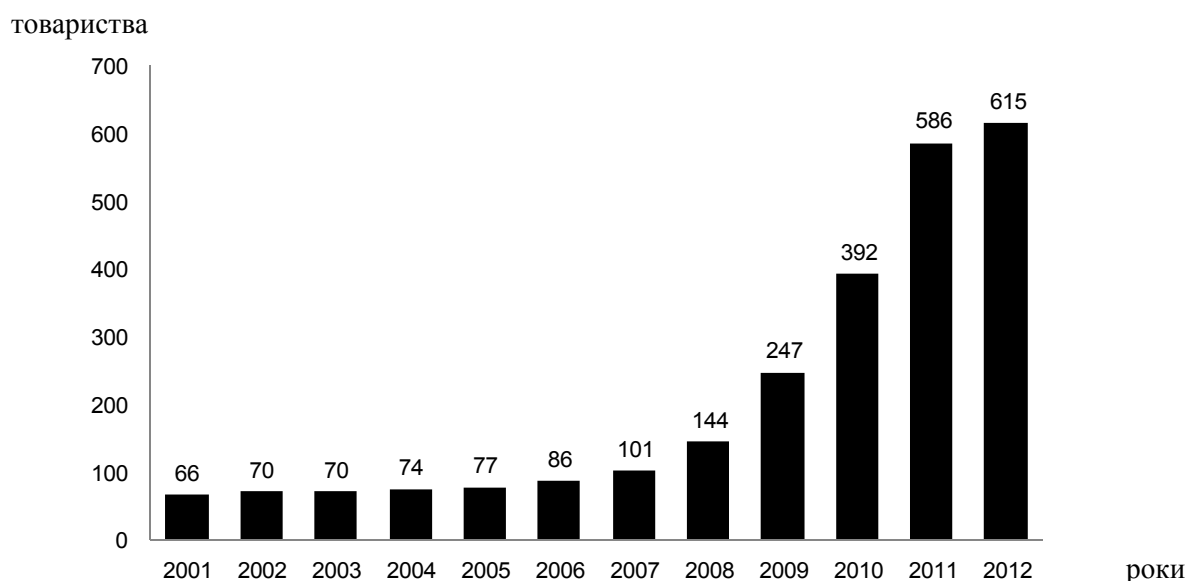

Рис. 1. Динаміка зростання кількості енергетичних кооперативів у Німеччині (за підрахунками Klaus Novy Institut)

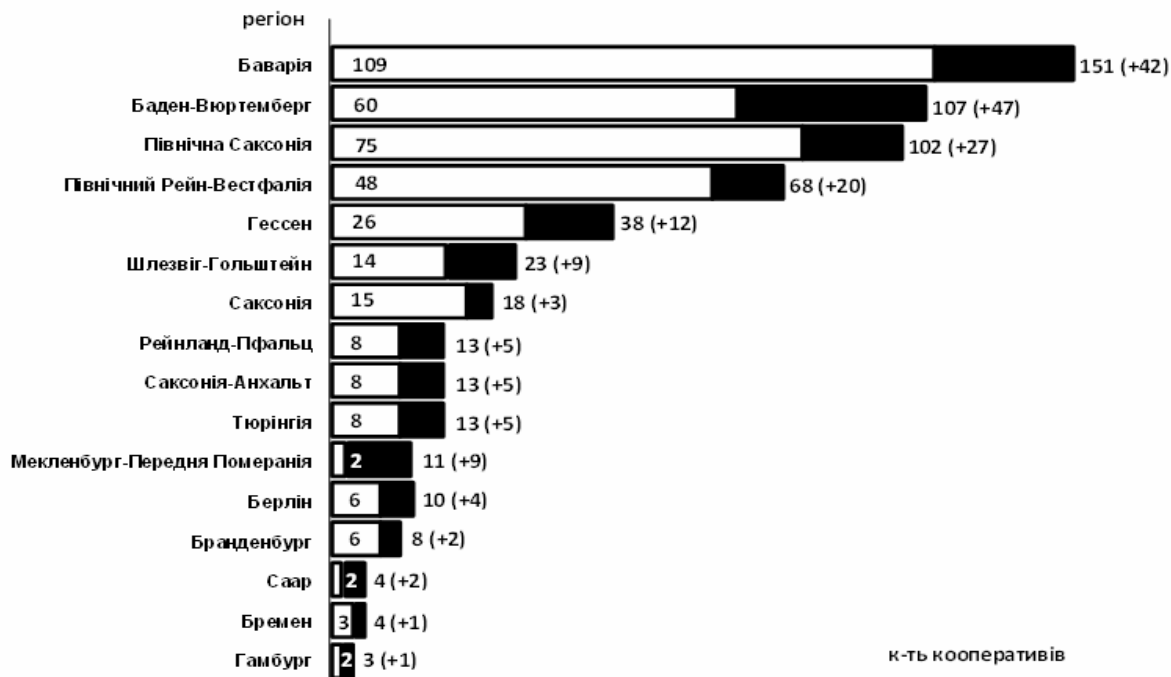
Джерело: [11]

На кінець першого кварталу 2012 р. енергетичні кооперативи Німеччини об'єднували близько 81 тис. членів. Їх пайовий капітал складав близько 260 млн євро, у той час як сума залучених зовнішніх коштів – майже 800 млн євро. Річне виробництво електроенергії всіма німецькими кооперативами сягнуло 290 тис. МВт [14; с. 15].

У одному зі своїх інтерв'ю Міністр енергетики Німеччини Ф. Шлотман висловив задоволення такою позитивною тенденцією. Крім того, він зазначив: «Моя мета полягає у сприянні розширенню економічних можливостей

моделі (кооперативного енергозабезпечення – примітка наша)... Оскільки кооперативи відіграють центральну роль. ...Люди в країні зацікавлені у розвитку поновлюваних джерел енергії і шукають відповідні фінансові інструменти для того, щоб брати участь у цьому процесі» [22].

Характеризуючи енергетичні кооперативи слід зауважити, що близько 90 відсотків кооперативних проектів були реалізовані у галузі сонячної енергетики [11]. Загальну картину кількісного зростання названих кооперативів у розрізі регіонів Німеччини демонструє рис. 2.

□ - показник за 2010 р. ■ - показник за 2011 р. (+...) - приріст за період

Рис. 2. Зростання кількості енергетичних кооперативів Німеччини протягом 2010-2011 рр. та їх приріст у розрізі регіонів (за підрахунками Klaus Novy Institut)

Джерело: [11]

Найбільш активно енергетичні кооперативи розвиваються на території земель Баварія, Баден-Вюртемберг і Нижня Саксонія [11]. Найвища щільність енергетичних кооперативів характерна для регіонів Шлезвіг-Гольштейн, Бремен та Мекленбург-Передня Померанія [16].

Серед названих кооперативів Р. Фольц, науковий співробітник університету Хохенхайм (Штуттгарт, Німеччина), поділяє чотири види:

- споживачів енергії (спеціалізуються на закупівлі і розподілі електроенергії та газу);
- з виробництва енергії (виробляють екологічно чисту енергію, одержану від вітру, сонця, біопалива);
- з виробництва та споживання енергії (здійснюють комплексне вирішення енергетичної проблеми для своїх членів);
- енергетично-сервісні (поєднують виробництво та споживання енергії з іншими, зокрема, консалтинговими послугами) [21, с. 5].

На окрему увагу заслуговує питання територіального розміщення німецьких енергетичних кооперативів за видами джерел енергії що ними використовуються. Так, ті з них, що користуються енергією сонця (є найпопулярнішими у Німеччині; (рис. 3) у першому кварталі 2011 р. домінували у п'яти німецьких землях, зокрема, Баден Вюртемберг, Північний Рейн-Вестфалія, Північна Саксонія, Рейнланд-Пфальц та Шлезвіг-Гольштейн. Приблизно однакове співвідношення названої групи кооперативів та тих, що здійснюють комбіноване виробництво тепла та електроенергії (когенераційних) було у регіонах Баварія, Гессен, Саар та Саксонія-Анхальт. Щодо енергетичних кооперативів, турбіни яких приводяться у дію завдяки використанню біомаси, вітру та води можна зазначити, що вони є найпопулярнішими серед населення Баварії та Мекленбург-Передньої Померанії. Вони також, у тій чи іншій мірі, представлені у переважній більшості земель (областей) Німеччини – у 11 із 16 [15, с. 39].

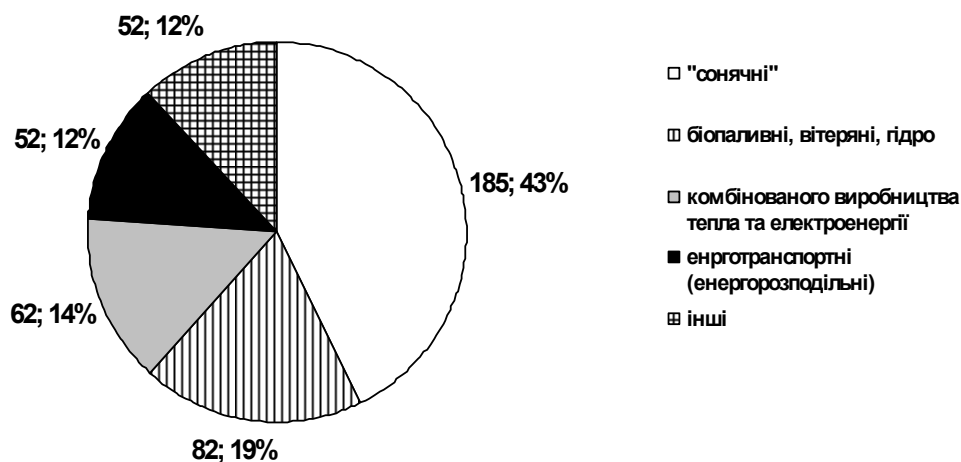

Рис. 3. Частка кожної з груп енергетичних кооперативів за видами відновлюваної енергії, що ними використовується (дані станом на перше півріччя 2011 р.)

Враховуючи центральне місце членів-співвласників у кооперативах, зупинимось на особливостях членської бази енергетичних кооперативів Німеччини. У зв'язку з цим, передусім, привертають увагу дані рис. 4 щодо розподілу названих кооперативів за кількістю членів-засновників.

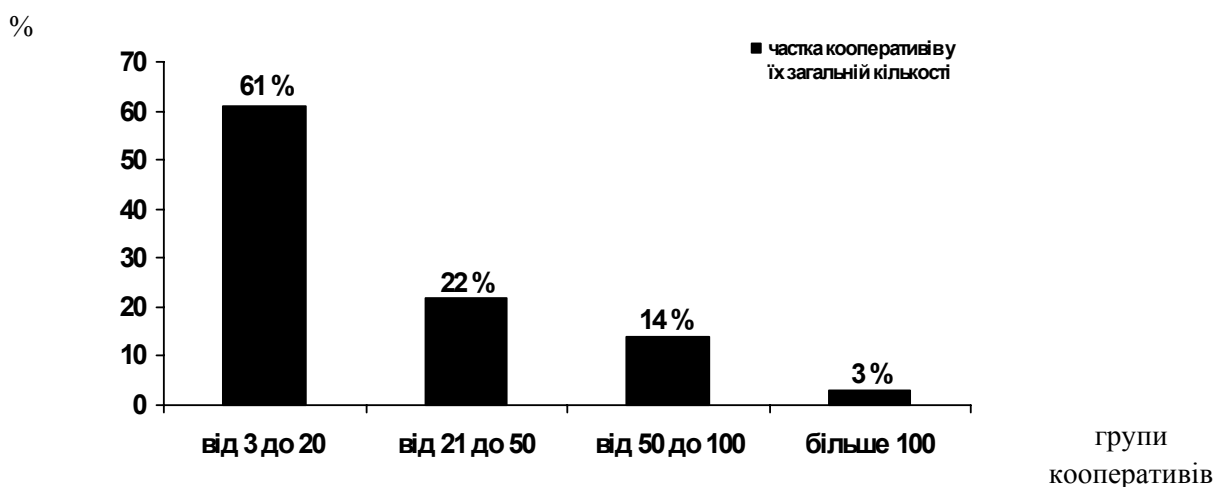

Рис. 4. Розподіл енергетичних кооперативів Німеччини за кількістю членів-засновників станом на перше півріччя 2012 р.

Джерело: [13, с. 6]

На основі даних рис. 4 можна зробити висновок про те, що 83% енергетичних кооперативів створюються менш ніж 50 особами, і лише 3% мають більше 100 засновників. При цьому, число членів вже у перший рік діяльності новостворених кооперативів стрімко зростає, як правило, щонайменше у два рази (а у окремих випадках і у п'ять раз). Найбільші німецькі енергетичні кооперативи об'єднують до 4 тис. членів. Дві третини названих кооперативів мають від 50 до 200 осіб і, лише, 18% менше, ніж 50 членів [13, с. 7].

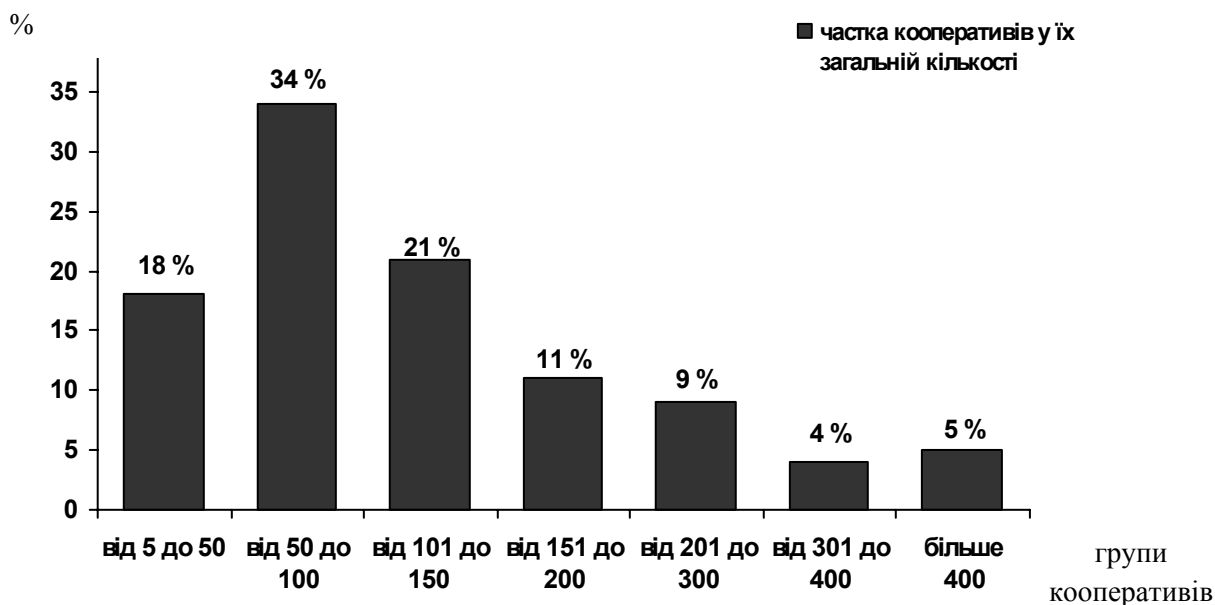

Рис. 5. Розподіл членів енергетичних кооперативів Німеччини за групами на момент обстеження (дані на перше півріччя 2012 р.)

Джерело: [13, с. 7].

При цьому, слід зауважити, що більше 90% членів діючих у Німеччині енергетичних кооперативів є фізичними особами. Інші, близько 10 %, розподіляються між підприємницькими організаціями, банками, муніципалітетами, фермерами, церковними громадами тощо (рис. 6) [13, с. 7].

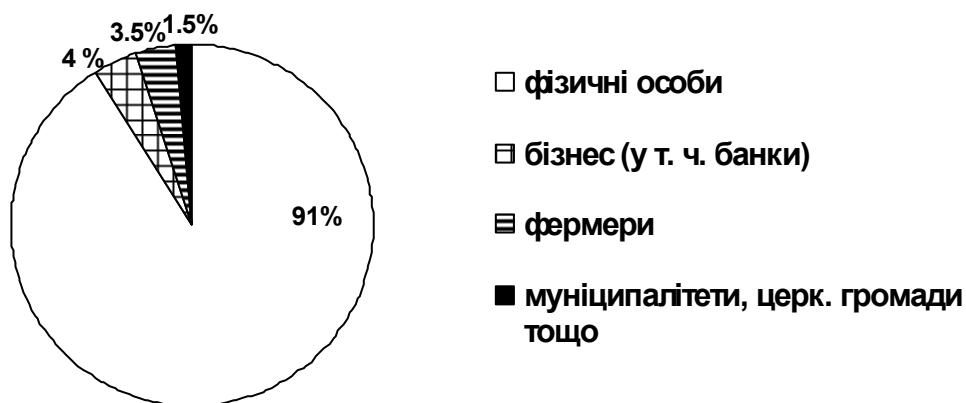

Рис. 6. Дані про членську базу енергетичних кооперативів Німеччини станом на перше півріччя 2012 р.

Джерело: [13, с. 7].

Наступний рис. 7 переконливо демонструє доступність енергетичних кооперативів Німеччини щодо участі у них осіб з різним рівнем доходів. Так, у деяких з них розмір паю складає 50 євро. Більше двох третин німецьких енергетичних кооперативів мають пайові внески у розрахунку на одного члена менші 500 євро. При цьому середня сума такого внеску складає 714 євро.

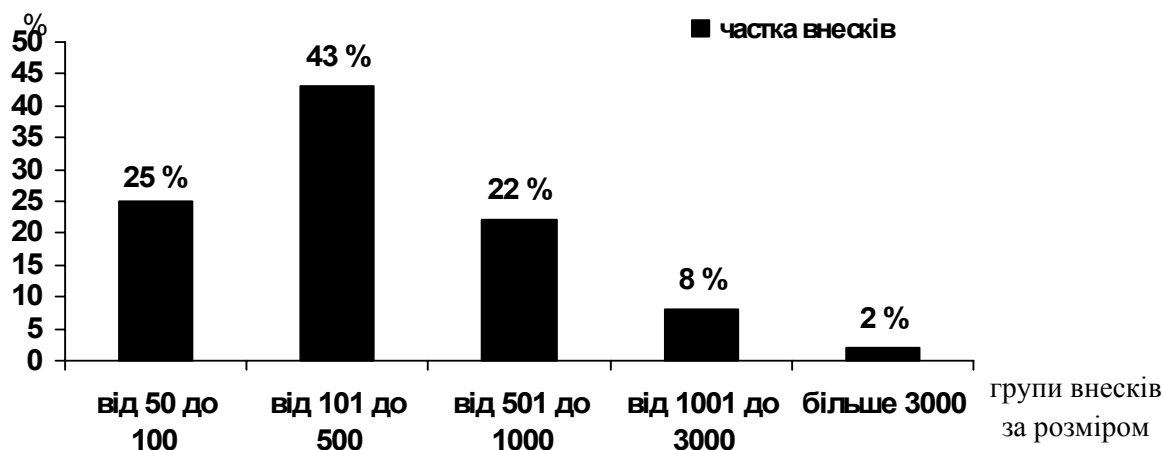
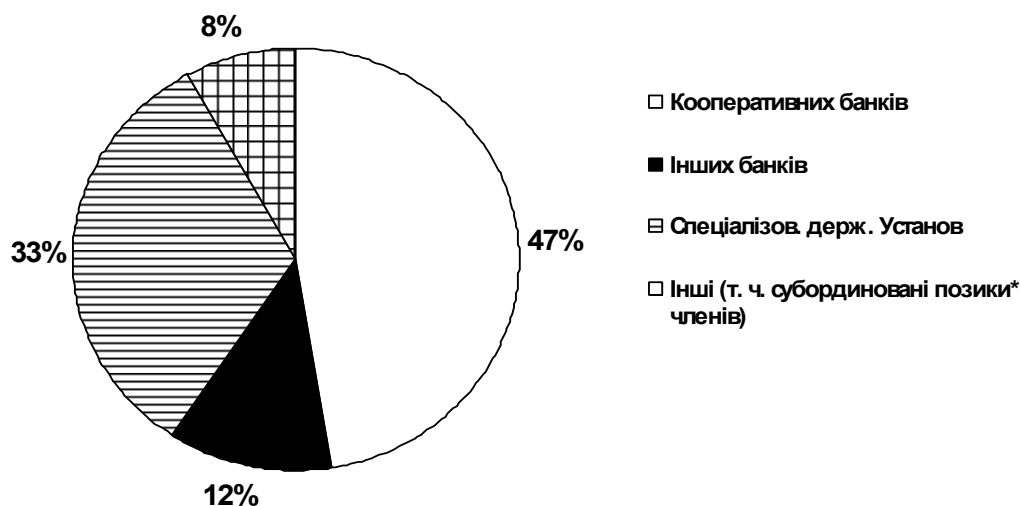

Рис. 7. Дані про розмір пайових членських внесків у енергетичних кооперативах Німеччини у розрахунку на одну особу (у євро) станом на перше півріччя 2012 р.

Джерело: [13, с. 8].

Щодо залучених енергетичними кооперативами (переважно зовнішніх) коштів (майже 800 млн євро), що разом із пайовими членськими внесками (близько 260 млн євро) спрямовуються для придбання необхідної техніки і обладнання, слід зауважити, що близько половини боргу припадає на кредити від кооперативних банків, ще третина – позики «на цілі розвитку» від спеціалізованих державних установ (зокрема, KfW), 12 % – кредити комерційних банків і 8 % – інші позики, передусім субординовані від членів (рис. 8) [13, с. 10].

* Субординовані позики – це позики з терміном погашення більше п'яти років. Вони повертаються кредиторам в останню чергу після задоволення вимог усіх інших контрагентів у випадку банкрутства установи.

Рис. 8. Частка залучених коштів від різних категорій інвесторів у загальній сумі боргових зобов'язань енергетичних кооперативів Німеччини станом на 2012 р.

Джерело: [13, с. 10].

Для кращого уявлення про енергетичні кооперативи Німеччини наведемо загальні дані про окремі з них. Так, яскравим прикладом енергетичної самопомогі населення є німецький кооператив «Energie-Genossenschaft Haiger eG i.G.», (м. Хайгер, 19,5 тис. жителів, земля Гессен). Його члени перифразувалиши широковідомий афоризмом Ф.В. Райффайзена «Гроші села для села» у своє гасло: «Гроші регіону – регіону» започаткували організацію, що у продовж кількох років успішно функціонує, забезпечуючи домогосподарства екологічно чистою електроенергією. При їх потребі в 32 млн кВт год. на рік, кооператив виробляє за допомогою власних сонячних, вітряних і теплових електростанцій 41 млн кВт год., тобто на 18 % більше необхідної, що свідчить про його потенціал щодо залучення нових членів (табл. 1).

Таблиця 1

**Річний обсяг виробництва електроенергії кооперативом
«Energie-Genossenschaft Haiger eG i.G.»**

Вид електроенергії	Річний обсяг виробленої електроенергії, млн кВт год.
Сонячна	1,2
Вітряна	5
Теплова	бл. 35
Всього	41

Джерело: [6].

Сьогодні кооператив «Energie-Genossenschaft Haiger eG i.G.» об'єднує понад 400 осіб. Його поточну діяльність забезпечує правління у складі трьох осіб. Двоє з них має вищу інженерну, а одна – вищу комерційну освіту. Безпосередній контроль та координацію діяльності правління здійснює спостережна рада – голова і два заступники.

Особливий інтерес викликає фінансова сторона діяльності названого кооперативу. Передусім згадаємо, що мінімальний пайовий внесок сплачується членами у розмірі 50 євро, що свідчить про доступність кооперативу для вступу нових членів. Структуру фінансового потенціалу кооперативу демонструє рис. 9, дані якого свідчать, що основну їх частину складають залучені (74 %) та власні (23 %) кошти.

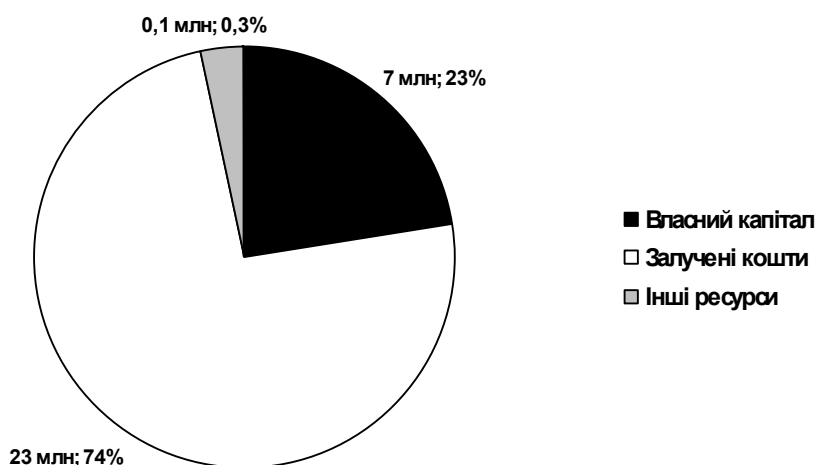

Рис. 9. Структура фінансового потенціалу кооперативом
«Energie-Genossenschaft Haiger eG i.G.» (станом на 1.11.2012 р.)
Джерело: [6].

Привертає увагу й енергетичний кооператив «Energiegesellschaft eG». Його було створено у червні 2009 р. за ініціативою 64 жителів містечка Люнен, що знаходиться неподалік від Монстера (земля Північний Рейн-Вестфалія) [8]. Засновники кооперативу вирішили спершу «підкорити енергію сонця», хоча статутом передбачено й використання інших джерел [17]. Членських внесків вистачило на покриття 40 % витрат «кооперативного проекту». Іншу частину фінансування здійснили за рахунок взятого кредиту [18]. Проте, уже у найближчій перспективі від кооперативу заплановано отримувати 24 – 30 тис. кВт годин електроенергії на рік. Цього обсягу достатньо для повного переведення на автономне енергозабезпечення 8-10 середніх домогосподарств. При цьому слід зауважити, що сонячні батареї кооперативу можуть виробляти електроенергію навіть при слабкому освітленні [19].

Інший, з числа успішних, кооператив «Energiegenossenschaft Nord eG» (Росток, земля Мекленбург-Передня Померанія) був заснований 25 січня 2011 року. На відміну від багатьох інших енергетичних кооперативів Німеччини, він передбачає «просування інтересів виключно своїх членів». Зокрема, «Energiegenossenschaft Nord eG» має на меті виробництво і розподіл електроенергії між членами, їх консультування з питань енергетики та налагодження виробництва синтетичного дизельного палива з біоматеріалів, таких як солома, скошені трави та деревина. На даний час кооператив використовує сонячні модулі, розраховані на експлуатацію (з гарантією) протягом терміну не меншого, ніж двадцять років. Вартість енергоустановок та іншого обладнання складає близько 1 млн євро [7].

Наведені вище факти свідчать про успішний розвиток німецьких енергетичних кооперативів. Підкреслюючи значення енергетичних кооперативів, федеральний міністр Німеччини з питань навколишнього середовища, охорони природи та безпеки ядерних реакторів, доктор Норберт Рьоттген зазначив, що їх створення відповідає не тільки економічним інтересам населення та муніципалітетів, воно також сприяє збереженню навколишнього середовища [10, с. 2].

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що для України, територія якої має різні географічні і кліматичні умови, кооперативний досвід Німеччини у галузі енергозабезпечення може бути корисним при вирішенні цілого комплексу проблем, пов'язаних з задоволенням потреб населення (передусім аграрного сектору) електроенергією за ціною на рівні собівартості. Проте, започаткування і подальший розвиток енергетичної кооперації в Україні стануть можливими лише за умови підготовки і реалізації комплексної державної програми, що поєднуватиме широку пропаганду таких кооперативів (передусім роз'яснення переваг для населення), методичну і фінансову підтримку ініціативних груп, розробку механізму залучення заощаджень населення для реалізації кооперативних проектів енергозабезпечення та професійний супровід енергетичних кооперативів (щонайменше навчання працівників та представників виборних органів управління).

Список використаних джерел:

1. Легошина О.Л. Сутність понять «кооперація» та «кооперативи споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/522>.

2. Пантелеймоненко А.О. Перспективність поширення в Україні західноєвропейського досвіду кооперативного енергопостачання / А.О. Пантелеймоненко // Збірник наукових статей учасників четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації»], (12 травня 2011 р.). – Полтава: Скайтек, 2011. – С. 40-43.

3. Пришляк В.М., Пришляк Н.В. Інноваційні технології виробництва та особливості використання біопалив у Франції [Електронний ресурс] / В.М.Пришляк, Н.В.Пришляк. – С. 68-73. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/znpicb/2011_12/09-68.PDF

4. Ткаченко Л.В. Тенденції видобутку та використання паливно-енергетичних ресурсів та перспективи розвитку українського ринку послуг кооперативів з енергозбереження / Л.В.Ткаченко, Т.І.Грицюк // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту: Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 102-112.

5. Bürgerenergiegenossenschaften [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://de.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCrgerenergiegenossenschaft>.

6. Bürgerinformation «Windpark Kalteiche» Bezahlbare Energie für Haiger und das Dreiländereck Auszüge aus der Informationsveranstaltung vom 23.Oktober 2012(Stadthalle Haiger) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energie-haiger.de/images/pdf/eg-haiger-praesentation2012-10-23-web.pdf>.

7. Die Energiegenossenschaft Nord eG [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energiegenossenschaft-nord.de>.

8. Die Energiegesellschafter eG. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.die-energiegesellschafter.de>.

9. Die Energiewende ist möglich - Welchen Beitrag leisten Energiegenossenschaften? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kni.de/pages/de/aktuelles.php>.

10. Energiegenossenschaften Bürger, Kommunen und lokale Wirtschaft in guter Gesellschaft [Redakt.: Dr. Andreas Wieg, Dr. Julia Vesshoff, Nils Boenigk, Benjamin Dannemann, Carolin Thiem]. – Bonn: DGRV – Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., 2012. – 47 s.

11. Energiegenossenschaften in Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stromtip.de/News/25745/Energiegenossenschaften-in-Deutschland.html>.

12. Energiegenossenschaften müssen umdenken http://www.energiegenossenschaften-grueden.de/news.html?&cHash=0e37d92918a3f4f71c7a1efd281d3371&tx_ttnews%5Btt_news%5D=125.

13. Energiegenossenschaften. Ergebnisse der Umfrage des DGRV und seiner Mitgliedsverbände im Frühsommer 2012. – Bonn: DGRV – Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., 2012. – 16 s.

14. Energiegenossenschaften: Umfrage 2012. – Bonn: DGRV – Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., 2012. – 16 s.

15. Genossenschaftliche Unterstützungsstrukturen für eine sozialräumlich orientierte Energiewirtschaft. – Berlin: Klaus Novy Institut, 2012. – 39 s.

16. Machbarkeitsstudie "Genossenschaftliche Unterstützungsstrukturen für eine sozialräumlich orientierte Energiewirtschaft" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kni.de/pages/posts/machbarkeitsstudie--genossenschaftliche-unterstuetzungsstrukturen-fuer-eine-sozialraeumlich-orientierte-energiewirtschaft--40.php>.

17. Satzung_der_Genossenschaft_- Die_Energiegesellschafter_eG. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.die-energiegesellschafter.de/upload/pdf/standard/Satzung_der_Genossenschaft_- Die_Energiegesellschafter_eG_-_Stand_20090918.pdf.

18. Schlappat O. Gelungener Start für Genossenschaft / Oliver Schlappat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Gelungener-Start-fuer-Genossenschaft-id399604.html>.

19. Schlappat O. Photovoltaik-Anlage ist am Netz Strom aus dem Mühlenbachtal / Oliver Schlappat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.derwesten.de/staedte/luenen/Strom-aus-dem-Muehlenbachtal-id2354969.html>.

20. Volz R. Bedeutung und Potenziale von Energiegenossenschaften in Deutschland: Eine empirische Aufbereitung / Richard Volz // Informationen zur Raumentwicklung. – 2012. – Heft 9/10. – S. 515-524.

21. Volz R. Stand und Entwicklungsmöglichkeiten von Bürgerenergiegenossenschaften in Deutschland / Richard Volz. – Stuttgart: Universität Hohenheim, 2010. – 29 s.

22. Zahl der Energiegenossenschaften im Land stark gestiegen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruegen-und-mee-h-r.com/?p=2738>.

23. Zahl der Energiegenossenschaften wächst [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.braunschweiger-zeitung.de/nachrichten/Deutschland/zahl-der-energiegenossenschaften-waechst-id805930.html>.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.

УДК 339.138:338.439:303.4.02

ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

***Писаренко В.В., д.е.н., доцент; Запорожченко Т.Г., аспірант
Полтавська державна аграрна академія***

У статті досліджуються теоретичні аспекти формування та ефективного впровадження маркетингового інструментарію в діяльність підприємств на ринку продовольства. Особливу увагу приділено визначенню ролі та місця маркетингового інструментарію не лише відносно моделі B2C, а і стосовно ринкового сегменту B2B. Обґрунтовано доцільність організації підприємництва на ринку продовольства у вигляді вертикальної інтегрованої структури. Досліджено питання визначення потенціалу маркетингового інструментарію. Надано рекомендації щодо його складу та особливостей впровадження на продовольчому ринку.

The article deals with theoretical aspects of the formation and implementation of effective marketing tools in business activities in the food market. Particular attention is given to the role and place of marketing tools not only regarding B2C model, but also in relation to the B2B. A feasibility of entrepreneurship in the food market as a vertical integrated structure is proved. The question of determining the potential marketing tool is examined. The recommendations on its composition and characteristics of the introduction of the food market are given.

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки лежить в основі державної політики будь-якої країни. Підприємницький сектор, за даних умов, відіграє роль реалізатора відповідної політики і покликаний максимально виявляти та задовольняти потреби кінцевих споживачів на ринку продовольства шляхом ефективного впровадження у свою діяльність маркетингу. Останній, у свою чергу, втілюється господарюючими суб'єктами через призму застосування відповідного маркетингового інструментарію. Це обумовлює виключну актуальність дослідження проблем теоретичного обґрунтування значення маркетингового інструментарію, виявлення потенційних можливостей його використання та основ практичного впровадження на ринку продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти формування та використання маркетингового інструментарію досліджуються у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, насамперед Ф. Котлера [2], Є. В. Крикавського [6], А. А. Мазаракі [5], В. Руделіуса [7], А. О. Старостіної [6]. Питанням аналізу та оцінки потенціалу маркетингового інструментарію